

Z.M.QAFARLI

e-mail: z_qafarli@hotmail.com

:<https://orcid.org/0000-0002-0663-4640>

Azərbaycan Dillər Universiteti

(Bakı şəh., R.Behbudov küç., 134)

10.62021/0026-0028.2025.2.334

İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ FRAZEOLoji VAHİDLƏR ÜZƏRİNDƏ İŞİN ƏHƏMİYYƏTİ

Xülasə. Məqalə ingilis dilinin xarici dil kimi tədrisində frazeoloji vahidlərin rolunu və onların effektiv öyrədilmə üsullarını araşdırır. Frazeoloji vahidlər tələbələrin nitq bacarıqlarını inkişaf etdirməkdə mühüm yer tutur və onların tədris prosesinə daxil edilməsi vacib hesab edilir. Metodoloqlar frazeoloji vahidlərin mənimsənilməsinə potensial, reseptiv və məhsuldar bacarıqlar kimi təsnif edirlər.

Məqalədə frazeoloji vahidlərin öyrədilməsinin mərhələləri təsvir olunur. İlk mərhələdə frazeoloji vahidlərin semantik və funksional xüsusiyyətləri təhlil edilir; ikinci mərhələdə isə təlim modelləri və frazeoloji vahidlərin seçimi üzərində dayanılır. Frazeoloji vahidlərin tam mənimsənilməsi uzunmüddətli prosesdir və tələbələrin bu vahidləri şüurlu şəkildə öyrənməsi vacibdir.

Məqalə, həmçinin frazeoloji vahidlərin öyrənilməsində tələbələrin üzləşdiyi leksik, qrammatik və semantik çətinliklərdən bəhs edir. İngilis və digər dillərin frazeoloji sistemlərinin müqayisəli təhlilinin vacibliyi vurğulanır. İngilis frazeologiyasının tədrisi inteqrasiya olunmuş yanaşma tələb edir və real tədris şəraitinə uyğun qurulmalıdır.

Açar sözlər: sabit söz birləşmələri, frazeoloji vahidlər, tədris, linqvopedagogik problemlər

Dilöyrənən tələbələrə ingilis dilinin tədrisinin konkret məqsədləri: tələbələrin dil haqqında müəyyən biliklərə yiyələnməsi və onlarda lazımi bacarıqların formalaşdırılması tələbələrin ingilis dilində nitq fəaliyyətini müəyyən edir.

Xarici dil kimi ingilis dilində olan əksər metodistlər və mütəxəssislər tədris prosesinə müəyyən sayda frazeoloji vahidlərin daxil edilməsini zəruri hesab edirlər, bunun nəticəsində tədris materialının minimuma endirilməsi və seçilməsi prinsiplərinin işlənilib hazırlanmasına böyük diqqət yetirilir [1, s.120], tipoloji cəhətdən fərqli tədris vasitələrindən istifadə zamanı frazeoloji materialın və metodik təşkilatın semantikaşdırılmasının səmərəli yollarının müəyyən edilməsi [3, s. 18], frazeoloji vahidlərin tədris prosesinin linqvistik məzmununa daxil edilməsi zərurəti həm də onların funksional nitq üslublarını fərqləndirən vasitə kimi çıxış etmək qabiliyyəti ilə müəyyən edilir [7, s. 2], habelə onların yüksək regional coğrafi dəyərinin [8] nəzərə alınması məqsədəmüvafiq hesab edilir.

İngilis dilinin xarici dil kimi tədrisi sistemində frazeoloji vahidlər üzərində işin mərhələləri.

Metodoloji tədqiqatın təhlili göstərdi ki, frazeoloji material üzərində işin təşkili üçün müxtəlif üsullar mövcuddur. Metodoloqlar frazeoloji vahidlərin ayrı-ayrı aspektlərinə (nominativ mənə, leksik tərkib, semantikanın milli-mədəni komponenti, qrammatik xüsusiyyətlər və s.) müraciət etdikləri üçün, bir qayda olaraq, birtərəfli yanaşırlar və frazeoloji vahidlərin məhdud dairəsinə şamil olunurlar. Bu baxımdan, frazeoloji vahidlərin nitqə daxil edilməsi ümumi ifadələrarası ünsiyyət vasitələrinin, fərdi uyğunluq qaydalarının, ümumi qaydalara uyğunluğun olmamasının, uyğunluğun məhdudlaşdırılmasının yaratdığı çətinliklərə səbəb olur. Dillərarası və dildaxili interferensiyanın təsiri altında bir çox çətinliklər yaranır.

İngilis dilinin frazeoloji sisteminin mənimsənilməsində tələbələrin frazeologiyanı mənimsəmək bacarıqlarının formalaşması mühüm rol oynayır: potensial (tanımadığı frazeoloji vahidlərin hərfi tərcüməsi əsasında kontekstdə anlama), reseptiv (əvvəllər öyrənilmiş frazeo-

loji vahidlərin tanınması), məhsuldar/produktiv (öz nitqində frazeoloji vahidlərdən istifadə). Bu frazeoloji bacarıqların formalaşdırılması şüurlu və ya şüursuz surətdə həyata keçirilə bilər.

Bununla bağlı tədris ümumi və xüsusi olaraq müxtəlif səviyyələrdə həyata keçirilə bilər. Ümumi səviyyədə məlumatlandırma frazeoloji vahidi sözlərin sərbəst birləşməsindən təkrarlanan və sabit vahid kimi ayırd etmək, mənasını şərh etmək və ana dilinə tərcümə etmək bacarığını nəzərdə tutur. Frazeoloji vahidlər haqqında digər məlumatlar xüsusiyyətdir, onların dolğunluğu tələbələrin kateqoriyası, habelə onların aradan qaldırılmasına kömək edən çətinliklər nəzərə alınmaqla müəyyən edilməlidir.

Qeyri-şüuri sahiblik, formal quruluş və məna baxımından eyni olan iki dildə frazeoloji vahidlər olduqda müsbət köçürmədir. Xüsusilə qohum dilləri, eyni ailədən olan dilləri, əlaqəli dilləri öyrənərkən bu imkan daha da artır.

Fikrimizcə, tədris məqsədləri üçün ən səmərəli vasitə frazeologiyanın addım-addım təsviridir. Bu yanaşma bizə dillərarası müdaxilə, interferensiya imkanlarını daha dolğun nəzərə almağa imkan verir. Birinci mərhələyə aşağıdakılar daxildir:

- a) hər bir frazeoloji vahiddə frazeoloji vahidi təşkil edən əlamətlərin müqayisəsi;
- b) frazeoloji vahidlərin müqayisə edilən əlamətlərin sayının azalma ardıcılığı ilə sıralanması;
- c) yaranan frazeoloji vahidlərin siyahısını eynicinsli növlərə bölmək;
- ç) frazeologiyayı təşkil edən vahidlərin semantik və funksional xassələrinə uyğun adlandırılması.

Göstərilən prosedurun tətbiqi frazeoloji vahidlərin struktur-semantik birləşmələrinin növlərini müəyyən etməyə imkan verir: kəlamalar, atalar sözləri, frazeoloji birləşmələr, idiomlar, nitq etiketi düsturları, frazeoloji məzmunlu ifadələr (nominativ ifadələr), qrammatik mürəkkəb ifadələr. Frazeoloji semantikanın xüsusiyyəti onun subyektiv yönümüdür. Frazeoloji vahidlər insanı fiziki, əqli, əxlaqi və intellektual keyfiyyətləri baxımından qiymətləndirir, onu sosial mənasubüyyətinə, məşğuliyyətinə, yaşına və həyat təcrübəsinə, ailə bağlarına görə xarakterizə edir.

İkinci mərhələnin məzmunu aşağıdakılardan ibarət olan linqvistik modelin metodoloji yönümüdür:

- a) təlimin konkret mərhələsinin tapşırıqlarına və metodik məqsədlərə uyğun linqvistik modelin islah edilməsi;
- b) tipoloji bircinsli frazeoloji massivlərin reduksiyası və onun özək və periferiyadan ibarət linqvistik sahə şəklində təqdim edilməsi. Frazeoloji material seçərkən bu prinsipin vacibliyini nəzərə alaraq, frazeoloji vahidlərin işlənmə tezliyindən meyarlardan biri kimi istifadə etmək lazımdır.

Frazeologiya linqvostatistik baxımdan az öyrənilmişdir, buna görə də frazeoloji vahidlərin işlənmə tezliyi haqqında dəqiq məlumat olmadan biz subyektiv tezliyi rəhbər tutaraq istifadə prinsipini həyata keçiririk, yəni frazeoloji lüğətlərdə bizim tərəfimizdən seçilmiş frazeoloji vahidlərin olması, həmçinin frazeoloji vahidlərin seçilməsində iştirak etmiş məlumat verənlərin təcrübəsi və intuisiyası əsas götürülür.

Frazeoloji vahidlərin tətbiqi üsulu inkişaf etdirilən bacarığın təbiətinə uyğun olmalıdır.

Frazeoloji vahidlərin tam semantikleşdirilməsi onların mənasını başa düşməyin ən yaxşı yoludur ki, bu da onların mənalılarının ayrı-ayrı aspektlərini aşkar edən üsullardan istifadə etməyi tələb edir. Vurğulamaq lazımdır ki, onların tam semantikleşdirilməsi yeni frazeoloji vahidin ilk təqdimatı zamanı həyata keçirilə bilməz, buna daha uzun müddət ərzində nail olunur.

Frazeoloji vahidlərin ilkin izahı üçün müəyyən məna aspektlərini ortaya qoyan ən qənaətcil texnikanı seçmək lazımdır. Tipik olaraq, belə aspekt subyekt-konseptual və ya mövzu aspektidir, baxmayaraq ki, müəllim semantizasiya üçün mədəni, obrazlı və digər komponentlərdən də istifadə edə bilər. Eyni zamanda, mərhələdən mərhələyə qədər, frazeoloji vahidlərin lüğət mənasının semantlaşdırılmasında tələbənin müstəqilliyi nəzərə alınmalı, o cümlədən lüğətlərdən istifadə artırılmalıdır.

Tələbələrin ünsiyyətdə ingilis dilinin frazeoloji vahidlərindən istifadə bacarıqlarını şüurlu şəkildə mənimsəməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir, yəni frazeoloji vahidlərin mövcud növlərini başa düşmək və onlardan istifadə edərkən necə hərəkət etməyi, başa düşmək və əzbərləmək lazımdır. Bunun üçün tələbələrin ana dilinin frazeoloji vahidləri üzərində iş növlərinə oxşar, eləcə də ingilis dili frazeologiyasının xüsusi tədrisi çərçivəsində tapşırıqlardan istifadə etmək lazımdır. Müəllim tədris zamanı tələbələrə həm dil materialının, həm də linqvistik məlumatları ehtiva edən formulaların ciddi seçilməsinə, frazeoloji vahidlərdən istifadə bacarıqlarını formalaşdırmağa kömək edə bilər.

Tələbələr tərəfindən ingilis dilinin frazeoloji vahidlərinin mənimsənilməsində çətinliklərə gəldikdə, praktiki təcrübə göstərir ki, frazeoloji vahidləri mənimsəyərkən, xüsusən də onlar kontekstə daxil edildikdə, tələbələr bir sıra çətinliklərlə üzləşirlər: qrammatik, leksik, semantik və regional.

Leksik çətinliklər frazeoloji cəhətdən əlaqəli lüğətlər, terminlər, xüsusi adlar, neologizmlər, transliterasiyalar, arxaizmlər, stilistik işarələnmiş sözlər və az istifadə tezliyi olan digər sözlərlə bağlıdır.

Frazeoloji vahidlərin öyrənilməsində qrammatik çətinliklər aşağıdakılardan ibarətdir: az işlənən formalara üstünlük verilməsi, tələbələrə məlum olmayan predikativ strukturlar, frazeoloji cəhətdən əlaqəli söz formaları, omonim və təkrarlayıcı formalar, məcburi valentliyə malik komponentlər üçün atipik söz sırası. Bundan əlavə, demək olar ki, bütün növ frazeoloji vahidlər bu və ya digər dərəcədə kateqoriyalı mənə ilə formal leksiko-qrammatik status arasındakı uyğunsuzluqlarla xarakterizə olunur.

Konkret linqvodidaktik problemlərin həlli ona görə çətinləşir ki, ingilis və xarici dillərin frazeologiyası kifayət qədər inkişaf etməmişdir. Öyrənilən ingilis dili sisteminin xüsusiyyətlərinə əsasən müqayisəli təhlil aparılmalıdır. Bu əsasda, real şəraitə əsaslanaraq, integrasiya olunmuş yanaşmaya riayət edərək, ingilis dilinin frazeologiyasında tədrisi düzgün qurmaq lazımdır. Faktiki öyrənmə şərtləri arasında ingilis dilinin xarici dil kimi tədrisinin son məqsəd və vəzifələrini nəzərə almaqla ingilis frazeologiyasını bilmə səviyyəsini müəyyən etmək lazımdır.

Əsas çatışmazlıqlar frazeoloji vahidlərin çoxfunksiyalılığı və polisemantik təbiəti və nəticədə onları müxtəlif mövzulara aid etmək imkanı və əhəmiyyətli sayda frazeoloji vahidlərin tematik əlaqəsi üçün qeyri-müəyyən meyarlardır. Amma bu çatışmazlıq, dilçilik baxımından, didaktika baxımından, müxtəlif nitq situasiyalarında nitqin inkişafı ilə bağlı müxtəlif mövzularda frazeoloji vahidlərin təkrarlanması, tematik siyahılar kimi nəzərdən keçirilə bilər; tədris məqsədləri üçün frazeoloji materialın metodik şərhə metodunu müəyyənləşdirilə bilər.

İşin elmi nəticəsi: Tədqiqat göstərir ki, frazeoloji vahidlərin sistemli və məqsədyönlü öyrədilməsi tələbələrin dil bacarıqlarını əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etdirir. Frazeologizmlərin autentik kontekstdə istifadəsi onların mənimsənilməsinə və praktik tətbiqini asanlaşdırır. Əsas çətinliklər lüğəvi və semantik səviyyədə müşahidə olunur, bu da tələbələrin anlamada və istifadədə çətinlik çəkməsinə səbəb olur. Buna görə də, müqayisəli yanaşma və multimodal tədris metodları effektiv nəticələr verir. Araşdırma ingilis dili frazeologiyasının tədrisində kompleks yanaşmaların əhəmiyyətini vurğulayır və bu sahədə metodiki yeniliklərin tətbiqini təşviq edir.

İşin elmi yeniliyi: Bu tədqiqat ingilis dili frazeologiyasının tədrisinə kompleks yanaşmanı təklif edərək, frazeoloji vahidlərin mənimsənilməsində innovativ metodların təsirini araşdırır. Əsas yeniliklərdən biri, multimodal yanaşmanın tətbiqi və frazeologizmlərin kontekstual və müqayisəli üsullarla öyrədilməsidir. Tədqiqat, həmçinin tələbələrin bu vahidləri daha sürətli və effektiv mənimsəməsi üçün interaktiv və praktik metodların vacibliyini vurğulayır. Nəticələr göstərir ki, bu yanaşmalar frazeoloji biliklərin daha dərinlən anlaşılmasına və istifadəsinə kömək edir, eyni zamanda ingilis dili tədrisində yeni metodiki yanaşmaların formalaşmasına töhfə verir.

İşin tətbiqi əhəmiyyəti: Bu tədqiqatın nəticələri ingilis dili tədrisində frazeoloji vahidlərin daha effektiv öyrədilməsi üçün yeni metodiki yanaşmaların tətbiqinə imkan yaradır. Mül-

limlər üçün praktik tədris modelləri təqdim edərək, dərslərdə multimodal və kontekstual üsulların istifadəsini təşviq edir. Həmçinin tələbələrin frazeoloji biliklərini daha sürətli və davamlı şəkildə mənimsəməsinə kömək edərək, onların dil bacarıqlarını inkişaf etdirir. Bu yanaşmalar dərslərlərin hazırlanmasında, dil kurslarının strukturlaşdırılmasında və ingilis dili müəllimlərinin peşəkar inkişafında istifadə oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. Adonina, LV, Fisenko OS, Chernova NV Technique «directed reading» as an interactive method of working on a text in a foreign audience // *Aktual'nyye problemy gumanitarnykh i yestestvennykh nauk*. №. 12-1, – 2015. – p. 119-121.
2. Benson, M., Benson, E., & Ilson, R. *The BBI Dictionary of English Word Combinations* (2nd ed.) // John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, – 1997.
3. Cowie, A.P. Introduction. In A. P. Cowie (Ed.), *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications* // OUP, Oxford, – 1998, – pp. 1-20.
4. Gläser, R. The grading of idiomaticity as a presupposition for a taxonomy of idioms. In W. Hülsen & R. Schulze (Eds.) // *Understanding the Lexicon*, Max Niemeyer, Tübingen, – 1988, – pp. 264-279.
5. Gläser, R. The stylistic potential of phraseological units in the light of genre analysis. In Cowie, A.P. (Ed.) // *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications*, – Oxford: OUP, – 1998, – pp. 125-143.
6. Halliday, M.A.K. Lexis as a linguistic level. In Bazell, Charles E.; Catford, John C.; Halliday, Michael A.K. & Robins, Robert H. (Eds.) // *In Memory of J.R. Firth*, London / – Harlow: Longmans, – 1966, – pp. 148-162.
7. Howarth, P.A. *Phraseology in English Academic Writing: Some Implications for Language Learning and Dictionary Making*, Niemeyer, Tübingen, – 1996.
8. Howarth, P.A. The Phraseology of Learners' Academic Writing // In Cowie, A.P. (Ed.), *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications*, – Oxford: OUP, – 1998, – pp. 161-186.
9. Jernej, J. *O klasifikaciji frazema. Filologija*, knjiga 20-21 // Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, – 1992-1993, – pp. 191-197.
10. Jernej, J. Bilješke oko porjekla naše frazeologije // *Suvremena lingvistika*, – 1996, vol. 41-42.
11. Mel'čuk, I.A. Collocations and lexical functions // In Cowie, A.P. (Ed.), *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications*, – Oxford: OUP, – 1998, – pp. 23-53.

Z.M.Gafarli

The Importance of Working on Phraseological units in English Language Teaching *Summary*

The article explores the role of phraseological units in teaching English as a foreign language and effective methods for teaching them. Phraseological units play a crucial role in developing students' speaking skills, and their inclusion in the teaching process is considered essential. Methodologists classify the acquisition of phraseological units into potential, receptive, and productive skills.

The article describes the stages of teaching phraseological units. In the first stage, the semantic and functional features of phraseological units are analyzed, while the second stage focuses on training models and the selection of phraseological units. The complete acquisition of phraseological units is a long-term process, and it is important for students to learn these units consciously.

The article also discusses the lexical, grammatical, and semantic difficulties students face in learning phraseological units. The importance of a comparative analysis of the phraseological systems of English and other languages is emphasized. Teaching English phraseology requires an integrated approach and should be adapted to real teaching conditions.

Key words: *fixed word combinations, phraseological units, teaching, linguodidactic problems*

З.М.Гафарлы

**Значение работы над фразеологическими единицами
в преподавании английского языка**

Резюме

В статье рассматривается роль фразеологических единиц в обучении английскому языку как иностранному, а также эффективные методы их преподавания. Фразеологические единицы играют важную роль в развитии навыков устной речи учащихся, и их включение в учебный процесс считается необходимым. Методисты классифицируют усвоение фразеологических единиц на потенциальные, рецептивные и продуктивные навыки.

В статье описываются этапы обучения фразеологическим единицам. На первом этапе анализируются семантические и функциональные особенности фразеологических единиц, а на втором этапе основное внимание уделяется моделям обучения и отбору фразеологических единиц. Полное усвоение фразеологических единиц – это долгосрочный процесс, и важно, чтобы учащиеся осознанно их изучали.

Также рассматриваются лексические, грамматические и семантические трудности, с которыми сталкиваются учащиеся при изучении фразеологических единиц. Подчеркивается важность сравнительного анализа фразеологических систем английского и других языков. Преподавание английской фразеологии требует комплексного подхода и должно адаптироваться к реальным условиям обучения.

Ключевые слова: устойчивые словосочетания, фразеологизмы, обучение, лингводидактические проблемы

Rəyçi: ped.f.d., dos. S.Ə.Hüseynova

Redaksiyaya daxil olub: 21.04.2025